

Dr.Palancsa Attila
Sopron mentális térképe

Bevezetés

A térképek évszázadok óta olyan fontos információs adathordozók, melyek segítségével (ha el tudjuk olvasni) ismerős vagy ismeretlen helyekre tudunk eltalálni. Emellett azonban a térkép egyéb információkat is tárolhat. Képet kaphatunk a magassági viszonyokról, a vízkészletről, az úthálózatok rendszeréről, a népességi viszonyokról, és sorolhatnám még az egyes speciális térkép-variációkat. A térképeknek azonban van egy fontos, és nem mindenki által ismert és használt formája az ún. *mentális térképek*. Ezek a formációk Downs és Stea meghatározása szerint „*pszichológiai folyamatok sorozatából álló rendszer, amely megjegyzi, kódolja, raktározza, előhívja és dekódolja a mindennapi térbeli környezetre vonatkozó információkat*”. Ilyen értelemben ezek nem valós térképek, hisz mindenki más és más rendszert, térképet épít fel magában, és alkalmaz a későbbiekben. Talán érthető, ha példaként „a soha nem térhetsz haza” mondást idézzük, mely szerint ugyanoda, ugyanolyan körülmények közé, ugyanolyan érzelmekkel soha nem térhetünk vissza. A gyermekkori énkörhöz, látásmódunkhoz, mindennapjainkhoz képest teljesen megváltoztunk, illetve valószínű, hogy az akkori környezet is velünk együtt esett át változásokon. Tehát, amikor mentális térképek készülnek, akkor a fejekben levő térképek térképezésével foglalkoznak, az egyes emberek szürkeállományában tárolt információinak összegyűjtésével és értelmezésével, rendszerezésével foglalkozik.

Abban az esetben, ha csak közvélemény-kutatási vagy statisztikai adatok térbeli bemutatását végezzük, még nem készítünk mentális térképet. Ha viszont a kutatás a település egyes mentális tereinek megítélésére vonatkozik, de térkép nem készül róla, akkor is mentális térképezésről beszélhetünk.

Ha egy város mentális térképé/it készítjük el, akkor feltételezzük, hogy az ott lakók bírnak olyan közös szubjektumképekkel, elképzeléssel, mint az egyes településrészek meghatározása, vélemény az ott lakó emberekről, tájékozódási pontokról, ingatlanpiacról stb. Az elkészített mentális térképek a tér egy részének lényegét igyekeznek megragadni, amellyel, hogy az adatközlők számos szubjektumra épített adatot is megfogalmazzanak. A térkép így a tér egy részét öleli fel, jelöli ki, az adatközlő szemszögéből megítélve. Az így kapott adathalmazt lehet térképezett formában megjeleníteni (mentális térkép), amely természetesen nem lehet azonos a „valódi” térképekkel. Míg az egyik az adatközlők térészleléseiből, a másik a mérhető, objektív adatokból áll.

Mire és kik használ/hatják a mentális térképeket?

A mentális térképek összegyűjtése fontos a településfejlesztőknek, azoknak, akik a jövő struktúráit alakítják ki egy-egy településen. Fontos a turisztikai tervezés területén, ahol a turisták véleménye a helyiekről éppoly érdekes és hasznos lehet vagy, mint a helyiek által kialakított vélemény az odalátogató turistákról vagy a turisták által használt terekről.

Hasznosan forgathatnák a mentális térképezés eredményeit a településeket irányítók (polgármesterek, képviselőtestületek, önkormányzati tisztviselők stb., azaz a városi menedzsment), akik a településfejlesztés esetében a saját maguk által elképzeltet erőltetik a többségre, és a helyiek véleményét, a történelmileg kialakult mentális tereket sokszor figyelmen kívül hagyva hozzák meg rövid távú célokat szolgáló terveiket. Hasznosak a felmérések a befektetők számára is. Ők a kutatásokból számtalan olyan aspektust, erővonlat, életteret, mozgást tudnak kiolvasni és a vállalkozásba beépíteni, hasznosítani tudják azokat a tapasztalatokat, kapcsolati hálókat, melyek ismerete nélkül nehezebben tudnak előrehaladni, esetleg jövő generációk érdekeit sértik (soproni ipari parkok telepítési környezete egykor és ma).

A mentális térképezés jellegzetesen interdiszciplináris tudományterület, amely a pszichológiát, a földrajzot illetve a térképészetet alkalmazza. A mentális térképezés egyelőre gyerekcipő-

ben jár, feldolgozási és értelmezési módszereire eddig nem találtak megfelelő, egységes módszertant.

Kutatás

Sopronban, 2006 áprilisában történt kutatás 190 soproni, és Sopronban dolgozó, tanuló adatközlőt kérdezett meg. A több síkon zajló kutatásban a mentális terek felkutatása mellett olyan kérdéseket is feltettünk, melyek a *véleményföldrajz* kategóriájában tartoznak (Pl.: Jelölje be településén azokat a városrészeket, amelyek biztonságosak, és azokat, amelyek nem azok!; Magyarország vaktérképén jelölje be az egyes tájegységeket, és jellemezze ezeket /szín illat, emlék stb./!.; Jelölje be nyilakkal, irányokkal Sopron külső kapcsolatait, vonzáskörzetét!). A kérdőíves megkérdezés esetében a mentális térképek standard kérdőíveit használtam.

Ugyanakkor a kérdések közé elrejtettem egy ún. *”lakóhely preferenciák domborzati térképét”* is. Ebben a kérdésben 100 soproni egyetemista választát vártuk arra, hogy hol szeretnének lakni, ha szabadon választhatnák ki lakóhelyüket. Emellett a már megkérdezett 90 soproni lakos véleményére is kíváncsiak voltunk e kérdéskörben.

Azt is megkérdeztem a helyiektől, hogy szerintük Sopron milyen térbeli kapcsolatrendszerben mozog határon belül, és határon kívül. Ez a *kapcsolatháló-elemzés* egy alapelemzés, melynek teljes kidolgozása későbbi kutatások feladata.

Módszertan

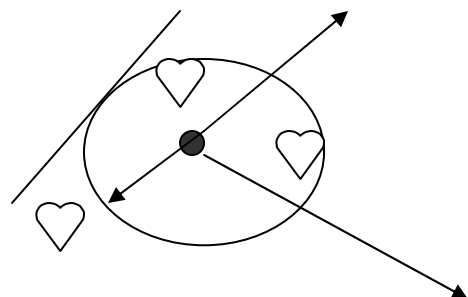
A feladat megoldásához a felosztott városrészekben a hallgatói ankétörök személyesen keresték fel a válaszadókat. A lekérdezés egyrészt az ún. *”rugalmas kérdőívvezéssel”* történt, mely megengedi, hogy – kiküszöbölve a hagyományos kérdőívek rugalmatlanságát – az adott terphez alakítsuk ki a kérdéssort. Másrészt *térképrajzoltatással*, mely a mentális térképszerkesztésben a régebbi vizsgálati típus közé tartozik. A térképrajzoltatási technikák közül az ún. *”free recall”* technikát (kötetlen felidézés) alkalmaztam, ami egy fehér A/4-es méretű lapon történő, az adott feladatnak megfelelő szabad asszociációkon és egyéni tudásalapon működő felidézés. Itt az adott kutatásban lakóhelyére vonatkozóan magát Sopron városát, illetve az ő szűkebb lakókörzetét, mentális terét kellett felrajzolni. A mentális térképrajzoltatás a kvalitatív adatgyűjtési technikák közé tartozik, ami a mentális térképek első, eredeti adatgyűjtési technikája. Emellett a kutatást kiegészítettem kérdőíves technikával is. A kutatás teljes anyagának közlése helyszűke miatt nem lehetséges. A mentális terek felkutatásában a Nyugat-Magyarországi Egyetem hallgatói vettek részt. A kutatás kis elemszámmal történt, ezért a standard elemek elemzésekor, és a számítógépes feldolgozást mellőzve, a praktikus összehasonlító módszert használtam.

A kutatás értékelése során az alábbi asszociációkra következtettem:

1. Tér-ikonokra, mely az asszociációkból leszűrhető, egyes területekhez kötődő vélt tulajdonságokat, sztereotípiákat jelenti.
2. Tévesztések-eltévesztések (égtájak, egymásmellettség stb.),
3. A válaszokból kideríthető osztálykülönbségekre utalókat (szegregáció),
4. Ismeretlen helyekre vonatkozó eredmények, amik azt is jelenthetik, hogy a megkérdezett számára ismeretlen a zóna, tehát annak ismertetésébe nem is kezd bele.
5. Saját lakóterület pontosabb ismerete, rajzolása, ami esetlegesen jelentheti az identitástudat erősebb.

Bármilyen adatgyűjtési technikát alkalmazunk a mentális terek megismerésénél az alábbi, térre vonatkozó adatokat nem szabad figyelmen kívül hagyni (Lynch, 1960):

- mentális terek neve és kiterjedése,
- törésvonalak, határok,

- tájékozási pontok,
- útvonalak,
- csomópontok.

1. ábra
Lynch, 1996

A kutatás eredményei

A dolgozat terjedelmi korlátai miatt a kutatás **teljes anyagát nem tudom közrebocsátani, ezért abból csak néhány érdekesebb epizódot mutatok be. Ahhoz, hogy a soproni mentális térképről benyomásunk legyen, követem a feltett kérdések sorát, amely megegyezik a mentális térképek készítésének standard kérdéseivel, illetve a kérdésekhez kapcsolódó legjellemzőbb térképrajzokat közlöm.**

1. Az első két kérdést az elemzés során összevontam, (Ön hol lakik (városrész)?, illetve Határozza meg azokat a határokat, amelyek a másik városrészekről elválasztja!) mert logikai kapcsolódását erősnek véltem. Megállapítható, hogy szinte minden válaszadó pontosan meg tudta határozni településrészét. A településrész meghatározása természetesnek tűnik, de ha hozzávesszük, hogy itt a városrész határait is meg kellett nevezni, akkor már bonyolultabb a szituáció. Megállapítható a rajzokból és a válaszokból is, hogy az egyes városrészeket, területeket mindenki szinte azonos módon határolta körül. Ez annak köszönhető, hogy a mai napig jól körülírhatók, egymástól jól elkülöníthetőek a városrészek. A benne élő emberek habitusa, gondolkodásmódja, a másik városrészben lakó emberekről alkotott véleményük azonos, vagy behelyettesíthető. A településrészek közti határ meghúzása ott volt nehezebb, de itt is egyértelműen sikeresen megoldották, ahol a szoros beépítésű városrészek vannak, ahol valamiféle földrajzi alakulat, patak, út, épület nem segítette az elkülönülést. A városrészek közti kapcsolatot már lényegesen árnyaltabban értelmezték. Itt négy, jól elkülöníthető választ tudtam meghatározni (1-2-3. térkép).

a) – erős véleményt (a válaszok kb. 60%-a!) hordoztak azok a kijelentések, hogy egy 54.000 lakosú városban nem nagyon értelmezhető a kérdés, azaz nem jellemző, hogy ne lenne kapcsolat az egyes településrészek között.

b) - a térképek kb. 30%-a szerint viszont, ahol be kellett jelölni a kapcsolatokat és azok irányát, szinte kizárólag csak az egymás mellett, az egymással közvetlenül érintkező településrészek között volt kitapintható, és bejelölt a kapcsolat.

c) - ebbe a csoportba kerültek azok a válaszok (térképek), amelyekben azok a kapcsolódási pontok, területek jelentek meg, átlépve az egyes városrészeket is, ahol a válaszadónak személyes kötődése van (szülők, gyerekek, temető stb.).

d) – ide sorolnám azokat a térképeket, melyek az egyes városrészek kapcsolatát csak úgy tudták elképzelni, hogy az a város fő ütőerén, a Várkerületen keresztül tud érvényre jutni.

2. A 3. kérdésben a legfontosabb tájékozási pontokat kellett meghatározni. Itt szóbeli kiegészítésként az anketőrök annyi segítséget, irányítást adhattak, miszerint a városban illetve a városrészekben is lehetett keresni jellegzetes pontokat. Ez a kérdés-válasz kategória teljes feldolgozása, többek között a turizmust segítheti a jövőben. Sopron viszonylatában egyértelmű, hogy vannak olyan jellegzetes épületek, közlekedési csomópontok, kulturális helyszínek, bevásárló központok, amik a legtöbb térképen, és általában ugyanazok, megjelentek. Így a város magja egyértelműen meghatározható – a belváros (ez eddig is egyértelmű volt). Ugyanakkor meglepő, hogy a több városrészben nem jelöltek be fontos tájékozási pontként szerepeltethető objektumokat. Ez azt jelenti, hogy ezekben a városrészekben az alközpontok hiánya, még az ekkora lélekszámú városban is, a helyi identitás hiányát jelöli (4. térkép). Itt további fontos konklúzió, hogy éppúgy ide tartozik a fiatal (5-8 éves) városrész (Ágfalvi lakópark-5. térkép, mely ábrázolás teljesen leegyszerűsített, már-már sivár képet érzékeltet ve-

lünk), és a 30-40 éves múlttal rendelkező Jereván lakótelep is. Továbbá feltűnő, hogy a Löverekben, melyet a város „legelőkelőbb” helyszínének tartanak, tájékozódási pontként csak Lővér szálloda jelenik meg. Példaként az 6. térképen egy idősebb hölgy Sopron térképes ábrázolása. Az egyéni aspektusból megközelített városi jellegzetes pontok (7db templom, temető, kórház, piac) utalnak a válaszadó mentális helyszíneire, életmódjára, legfontosabb élettereire. A 7. térképen a falusias, kertvárosias Bánfalva (Warndorf) jellegzetes tereit látjuk egy helyi, idősebb férfi tollából, amelyen a központi tér fedezhető fel a kereszttel és egy fontos találkozási ponttal, a kocsmával.

3. A 4. kérdésre, miszerint ismertesse az általa használt útvonalakat, a válaszok minden városrészben egyértelműsítették, hogy az ilyen jellegű kérdések nem minden esetben lehetnek egy település mentális terének meghatározó kérdései, és így a rá adott válaszok sem. A város könnyen átlátható jellegéből, minden helyszín, objektum relatíve jó megközelíthetőségéből, a közelségből fakadóan a válaszolók leggyakrabban az ismert útvonalakat, a tömegközlekedés helyszíneit említik. A válaszok között azonban természetesen itt is megjelennek olyan útvonalak, amelyeket a távolság és az idő megrövidítésének igénye alkotott, amely veszélyes volta ellenére általánosan használt útvonal. Egyértelmű, hisz a két városrész között csak kerülő útvonal létezik. A régi iparterületek (Sörgyár, Szőnyeggyár stb.) és az oda járó dolgozók használják a tiltott vasúti átjárókat.

A városi közlekedés tervezők figyelmébe ajánlva!

4. A közlekedési, találkozási csomópontok meghatározása jellemzően városi és lakóközvet szinten is jól körülhatárolható. Minden városrész jellemzően jól különíti el a közlekedési csomópontokat. A közelmúltban megépített számos körforgalom jó tájékozódási pontot jelent a helyieknek (Smile-körforgalom, Iker-körforgalom, Zebra- zebra!

5. A helyi emberek megítélése a mentális térképek egyik jellemző pontját adják (8-9-10-11. térkép). Vizsgálódásom két aspektusból közelítette meg a kérdést. Egyrészt választ kerestem az egyes városrészben lakó emberektől arra, hogy milyennek látják, jellemeznék a nem abban a városrészben lakókat. Másrészt saját lakóközvetükben élő embereket kellett jellemeznük. Az így kapott jellemzések sok mindent elárulhatnak. Az, ami talán egy országos lakótelepi felméréstől eltérő, hogy két lakótelepet az ott lakók és a soproniak is barátságosnak, az ott élő embereket kedvesnek, érdeklődőnek, jókedvűnek írták le (József A. és az Ibolya úti lakótelep). Mindkettő a szokásos panellakótelepektől eltérően kis léptékű, erdő, sportpálya kapcsolódással, alapszolgáltatásaik megfelelőek. Ez talán nem az országos átlagot jelenti.

6. Az egyes városrészekhez köthető személyes identitásnak felmérésére szolgál az a kérdéskör, amelyben a szolgáltatásokról, a jövedelmi viszonyokról és az ingatlanpiac jellemzőiről kérdeztem a válaszadókat. Az eredményt akár borítékolni is lehetett volna. Az általános jellemzésekből adódóan meg tudjuk határozni azokat a városrészeket, melyekben, pl. a szolgáltatások mennyisége, és ami van annak minősége a legrosszabb minősítést kapta. Ugyanakkor a város egyik legelőkelőbb, legdrágább, csak az újjgazdagok által elérhető területnek aposztrofálták (Löverek, Ágfalvi lakópark). A két területtel egyébként negatív megközelítésben egy másik kérdéskörnél is találkoztunk!

Általánosságban megállapítható, hogy az ingatlanpiac Sopronban, városrészekről függetlenül a pillanatnyi országos folyamatokat jól reprezentálja. Természetesen a soproni területi toplistát így is fel lehetett állítani.

A következőkben a mentális térképek két érdekes vizsgálati anyagát mutatom be. Az első térképcsalád országtérképet ábrázol soproniak szemszögéből. A megoldásokat pikánsá tesz,

hogy kíváncsi voltam véleményükre a határos országokról is. Itt szintén egy-egy szóval, színnel, szaggal, érzéssel, attitűddel kellett jellemezni az egyes országrészeket (12-13-14. térkép). A másik vizsgálati irány Sopron kapcsolódási pontjait. (15-16. térkép). Itt közelebbi meghatározás, irányadó kérdés nélkül kellett a feladatot megoldani. A két térkép teljes hasonlósága, hogy erős Ausztria függőséget jelez az oktatás, a bevásárlás, a turizmus terén egyrészt, másrészt Sopront az öt körbevevő települések is az oktatás, egészségügy, vásárlás terén érzi legvonzóbbnak. Itt az az érdekes és elgondolkodtató, hogy ebben az esetben egy 12 ezres lélekszámú település (Eisenstadt) „áll” szembe egy 54 ezres településsel. Így valószínűsíthető a kiegyenlítő hatás érvényesülése.

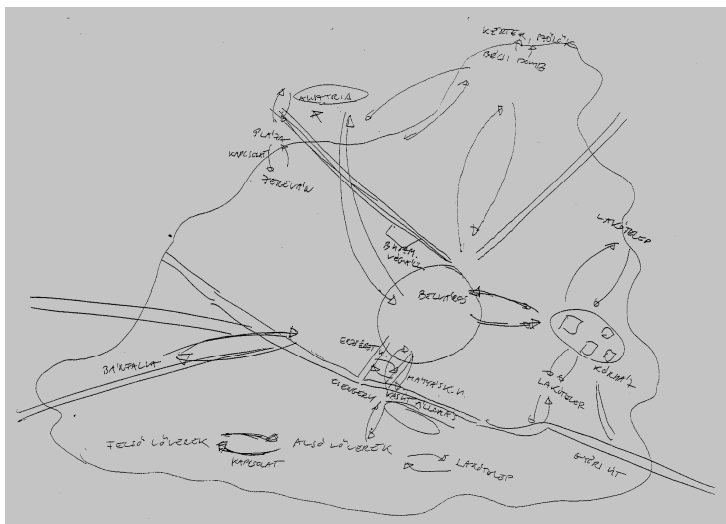
Összefoglalva

A Sopronról készült első mentális térkép teljes elemzése, és a konklúziók levonása (hisz kb. 600 térkép készült) még várat magára. Az országban eddig készült térképektől, első olvasatban, nagy eltérés nem tapasztalható, inkább csak a helyi sajátosságok jelennek meg. A következők azonban mindenképpen figyelemre méltó eredmények.

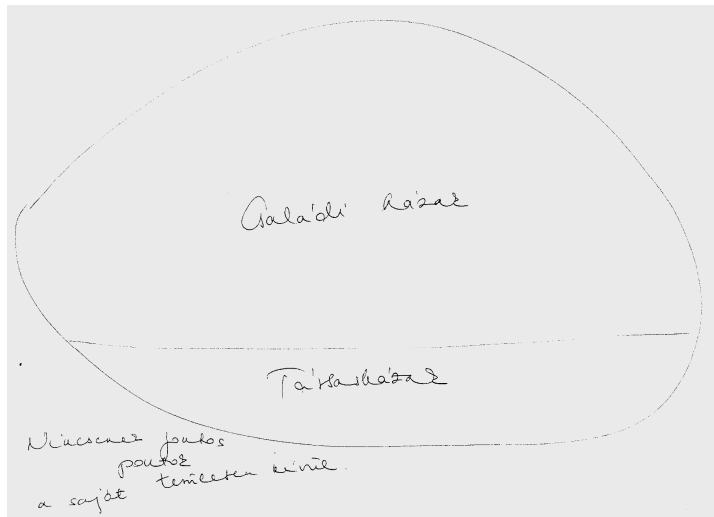
A 90 kérdőívben Sopront, mint borhoz köthető települést csupán egyetlenegyszer említik. Ez ebben az olvasatban azt jelenti, hogy a helyiek a bor Sopronban betöltött szerepét a helyiek nem érzékelik, értékelik megfelelő súllyal, számukra nem fontos tényező.

Megállapítottam Sopron veszélyes és biztonságos közlekedési és bűnözési pontjait! Szinte ugyanazon területeket jelölik (vasútállomás, távolsági buszmegálló, Jereván lakótelep (!), és némely esetben a Löverek, és az Ágfalvi lakópark. Ez utóbbi kettőt azért jelölték be, mert a vélemények szerint a gazdag negyedekben nagyobb a betörések valószínűsége.

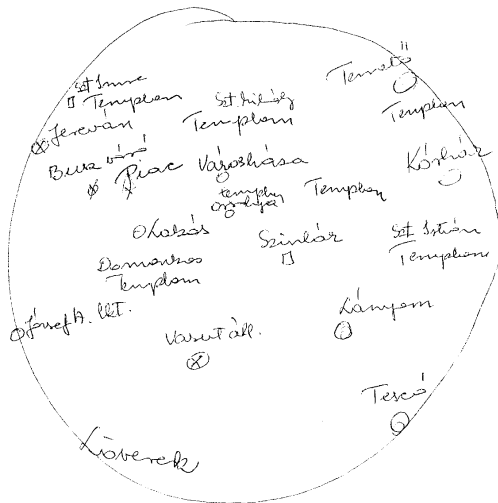
Sopron vonzástérképe a válaszadók térképei alapján a legelgondolkodtatóbb. Nem biztos, hogy ez előnyös, egymást kiegészítő, mellérendelt kapcsolatot jelenti Ausztria és Sopron között. A Soproni mentális térkép teljes elemzése jó kiindulási alapot jelenthetnek a helyi népjóléti, vállalkozásösztönzési, humánerőforrás-fejlesztési, közbiztonsági, közlekedésszervezési programok elkészítésében. Nem szabad elfelejteni, hogy ezek a térképek elsősorban a helyiek térről alkotott véleményét tükrözik, ami egy település esetében a jólét kategóriájának egyes összetevőit fejlesztheti, adhatja meg a fejlődés irányait.

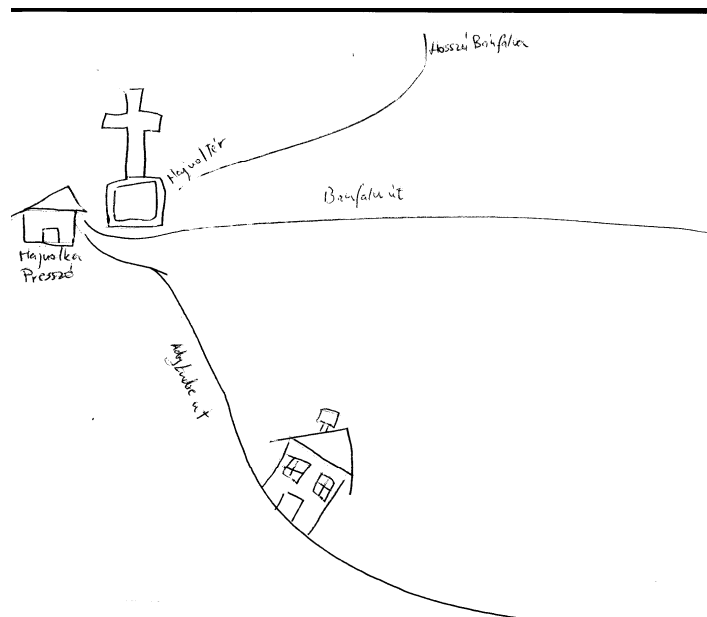
1. térkép

5. térkép

6. térkép

7. térkép

Felhasznált irodalom

Letenyei László: Településkutatás I-II. Ráció Kiadó, 2005